

JOHN FREDERIC LATROBE BATEMAN

C. PICORNELL & A. GINARD*

PICORNELL C. i GINARD A. (1995): "John Frederic Latrobe Bateman". *S'Albufera de Mallorca*. (Monografies de la Soc. Hist. Nat. Balears, 4). Pp. 39-46. ISBN: 84-273-6506-3. Ed. Moll, Palma de Mallorca.

Durant la segona meitat del segle XIX, els treballs de l'enginyer anglès John Frederic Latrobe Bateman, especialista en obres hidràuliques, permetien fer efectiva la dessecació i la posada en conreu de les terres de S'Albufera, la major zona humida de Mallorca. Entre 1863 i 1896, la "New Majorca Land Company", la dessecació de S'Albufera i la fundació de la colònia agrícola de Gatamoix i Sant Lluís són el llegat de la colonització anglesa a l'illa de Mallorca.

Paraules clau: Bateman, S'Albufera de Mallorca

It was during the second half of the XIX century that the accomplishment of the English engineer John Frederic Latrobe Bateman, a specialist in hydraulics, enabled the draining and cultivation of the Albufera lands, the largest wetland of Majorca. The "New Majorca Land Company", the draining of the Albufera and the founding of the agricultural settlements of Gatamoix and Sant Lluís are milestones of an era of British colonization on the island of Majorca between 1863 and 1896.

Keywords: Bateman, Albufera de Mallorca.

Cap a l'any 1862, la fundació de la "New Majorca Land Company" tenia per objecte la dessecació i la posada en conreu de les terres de S'Albufera d'Alcúdia-Muro-Sa Pobla, la major zona humida de Mallorca. L'enginyer anglès John Frederic Latrobe Bateman arribà a ser l'únic propietari d'aquesta companyia i el seu principal impulsor. En un principi, els treballs de la companyia aconseguiren dessecar unes 2.000 hectàrees, tot i que, posteriorment, el

fracàs més absolut seguí a una època d'activitat important.

La segona meitat del segle XIX és l'època daurada dels "anglesos" a Sa Pobla, Muro i Alcúdia, els quals resten encara en la memòria col·lectiva,¹ o fossilitzat el seu record en algun nom de carrer a Sa Pobla o en algun topònim albuferenc, com per exemple el "Pont dels Anglesos", que és el pont que salva el Gran Canal, una de les infraestructures que construïren els anglesos

* Departament de Ciències de la Terra. U.I.B.

¹ Agraïm les converses i la documentació amablement cedida pels poblers Alexandre Ballester i Melcion Serra.

John Frederic Latrobe Bateman als 49 anys
John Frederic Latrobe Bateman 49 years old
(1859)

John Frederic Latrobe Bateman als 74 anys
John Frederic Latrobe Bateman 74 years old
(1884)

per aconseguir que els dos principals torrents que aboquen aigua a S'Albufera desembocassin a la mar.

La figura de John Frederic Latrobe Bateman ens ha semblat sempre una espècie de flor fora de temps, en el sentit de preguntar-nos què hi feia un anglès per Mallorca, embrancat en un projecte hidràulic important a una illa mediterrània, a mitjans del segle XIX. La convicció de la necessitat d'anar a beure a fonts que, segurament, han de rajar de fora de la nostra illa, juntament amb altres circumstàncies (entre les quals cal destacar un llibre que escriví Bateman sobre el projecte de conducció d'aigües potables a la ciutat de Manchester i que ens ha proporcionat dos gravats del nostre personatge a diferents moments de la seva vida), han fet que reposàssim la nostra curiositat per aquest personatge i per la seva saga, el seu fill Lee (o Louis) Latrobe Bateman.

John Frederic Latrobe Bateman fou un enginyer civil anglès, nascut el 1810 prop de Halifax, que es dedicà sobretot a les obres hidràuliques, entre les quals destaquen especialment els treballs per a l'abastament d'aigües potables a diferents ciutats. Entre les seves obres se citen els dipòsits d'aigua del riu Baun, a Irlanda del Nord (1835); la conducció de les aigües de la Cadena Penina (1844) i del llac Thirlmere fins a Manchester (1848-1877); el viaducte del llac Katrin que abasta d'aigua Glasgow (1856-1860); també projectà dur fins a Londres les aigües de la vall del Severn (1865); a més de dur a terme altres obres arreu d'Europa o, fins i tot, a Amèrica.²

Sens dubte, una de les més importants de totes les seves realitzacions és la conducció d'aigües per a l'abastament de la ciutat de Manchester. L'any 1884, Bateman publicà *History and description of the Manchester Waterworks*, un volum amb

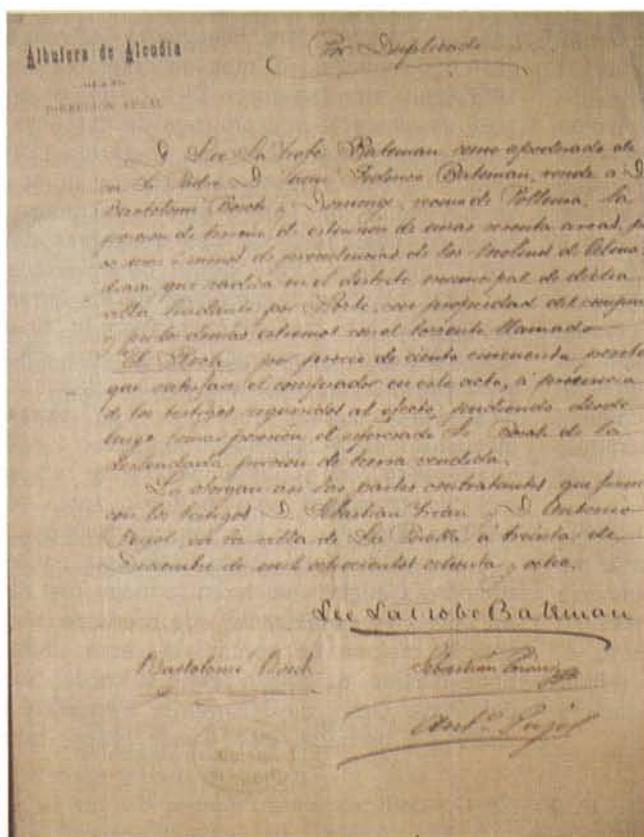
² Així sembla que es pot deduir dels comentaris d'Eusebi Estada sobre l'obra de Bateman a Manchester. Vid. ESTADA, E. (1888).

Lee Latrobe Bateman
(Foto: els autors)

Monedes pròpies
(Albufera Sociedad Anónima)
Own money
(Foto: els autors)

Contrate de compra-venta
(1888) signat per
Lee Latrobe Bateman.
Contract of sale
(Foto: els autors)

mapes i gràfics relatius a aquest projecte; una part del llibre fou escrita a Escòcia, durant un període de "lleure per força" (podria suposar-se que per motius d'una convalescència), durant el desembre de 1858 i el gener de 1859. Segons el llibre en qüestió, hem d'entendre que Bateman era un expert en enginyeria hidràulica, segons ell mateix diu al Prefaci, que havia adquirit una considerable experiència en la construcció de grans obres similars:

"When the works were first laid out, I had acquired considerable experience in the construction of large works of a similar description, and had collected much information—a great deal of it from actual observation—upon the fall of rain, the quantity of water flowing from the ground, and other kindred subjects, which were intimately mixed up with the question of the water-supply of towns.

Since then I have been largely engaged in other works, as well as in the construction of those which form the subject of the following History, and I have consequently still further added to the information I possessed"

Al llibre que comentam apareix Bateman en un gravat de l'any 1859 (als 49 anys) i en un altre de l'any 1884 (als 74 anys), que són els que es reproduïen en aquest article. Fins ara s'havia reproduït un retrat a l'oli de manera gairebé exclusiva.

A partir de les referències esmentades, hem de considerar que Bateman no apareix per Mallorca per casualitat, sinó que els seus coneixements en el món de l'enginyeria aplicada a l'aigua i l'experiència colonial anglesa en la "Land Company" són els factors que el feren recalar en el projecte de dessecació de S'Albufera.

Així, doncs, la vinculació de John Frederic Latrobe Bateman amb Mallorca se centra en la seva relació amb la dessecació de S'Albufera. Més enllà del que significaren els projectes i realitzacions anteriors, el període dels anglesos a S'Albufera (1863-1896) és el que canviarà més rotundament el medi natural albuferenc.

Tot just abans de venir a Mallorca, Bateman podria haver tengut intencions d'anar cap a l'Índia. Potser que, a Barcelona estant, s'assabentàs dels projectes sobre S'Albufera a Mallorca. Juntament amb William Hope, Bateman entrava en negociacions amb William Parkington Hunt, George Higgin Wynfield i Josep Joaquim Figueres Porret, els quals tenien la concessió de les obres de dessecació de S'Albufera. El resultat fou la constitució, el desembre del 1862, de la "New Majorca Land Company".

Els primers contactes de tècnics anglesos amb Sa Pobla es produïren el mes de març del 1862. Més endavant, arribaren els enginyers William Grün i Henry Robert Waring, autors del projecte definitiu. Finalment les obres per a la dessecació de S'Albufera començaren el 28 d'abril de 1863. Al mateix temps, es feia la transferència dels drets de la concessió de l'obra a favor de John Frederic Latrobe Bateman i William Hope.³

La dessecació de S'Albufera congregava uns 1.500 treballadors. Inicialment, les obres havien d'acabar-se el mes de setembre del 1867, però s'endarreriren. El 6 de febrer de 1868 es concedia una pròrroga de dos anys, i una altra de set mesos el 12 de maig de 1870. Finalment, les obres acabaven el mes de novembre del 1870 i el seu reconeixement es demanava el mes de febrer del 1871. Una Reial Ordre de 15 de novembre del 1871 otorgava la propietat de les terres dessecades a la companyia anglesa, la "New Majorca Land Company", de la qual més endavant John Frederic Latrobe Bateman n'esdevenia l'únic propietari. Les terres afectades per la dessecació ocupaven 2.882 quarterades, que juntament amb altres terrenys formarien una extensió total de 3.882 quarterades en propietat de Bateman.⁴

Durant l'exportació de S'Albufera per la companyia anglesa es feren la major part de les obres de canalització i de drenatge, així com la majoria de ponts i la xarxa viària. Entre d'altres, es duia a terme la construcció del *Canal Gran*, de 60 metres d'amplària i 2.500 de llargària, del *Canal Riego*, que

³ *Sa Marjal*, núm 91 (1916), pp. 99-100.

⁴ *Sa Marjal*, núm. 91 (1916), pp. 100-101.

circumda tota la zona humida, i dels altres canals, del mollet i l'espigó (que s'endinsava uns 300 metres dins la mar), dels ponts, a més d'uns 40 Kms. de camins, etc. En resum: S'Albufera canviava totalment de fesomia.

Les obres realitzades a S'Albufera eren generalment considerades com un símbol de progrés, vinculat no només a la posada en cultiu de noves terres, sinó també a la millora de les condicions sanitàries de la zona, d'acord amb les teories sanitaristes i higienistes. Malgrat tot, la imaginació popular també oferí mostres de crítica:

*Ja comensa a fer gotetes,
Y es torrent qui ja se'n ve:
¡Mal s'endugués s'Enginyer,
Es taulons i ses Casetes.*⁵

En un principi, l'èxit semblava aconseguit, però l'aparició de noves filtracions i surgències d'aigua, juntament amb problemes de salinització, feren que progressivament minvàs la terra disponible per al conreu, que s'hauria reduït a unes 400 hectàrees. Finalment, endeutats els hereus, es produiria la pèrdua de la propietat de S'Albufera per part de la família Bateman.

John Frederic Latrobe Bateman residia habitualment a Londres des d'on dirigia l'empresa a través dels seus enginyers, però tenia casa a Sa Pobla, al carrer de Sa Plaça, número 1, on hi féu diferents estades, com la de cap d'any del 1886.⁶

Pel que fa a altres vinculacions de Bateman amb Mallorca, en primer lloc, es constata la seva relació amb Eusebi Estada. L'enginyer mallorquí, molt interessat per la problemàtica de l'abastament d'aigües a Palma, visità, convidat per Bateman, l'execució de les obres de Manchester.⁷

Per un altre costat, Bateman com a especialista en l'abastament d'aigua a poblacions, hauria fet algunes aportacions en rela-

ció als primers projectes per a l'abastament d'aigua a Palma, en concret, sobre el projecte d'aprofitament de les aigües de la Font de la Vila de Palma. L'enginyer holandès Pau Bouvy (després d'haver dirigit la dessecació del Prat de Sant Jordi) és l'autor del primer estudi seriós sobre la canalització d'aigües a Palma. Per tal de justificar la realització de la seva proposta, Bouvy cita una avaluació del projecte realitzada per Bateman l'any 1863.⁸

A més de les obres de dessecació de la zona humida, la colonització "anglesa" de les terres de S'Albufera es completava amb la creació de la colònia agrícola de Gatamoix. Una vegada acabades les obres de dessecació de S'Albufera, aquesta colònia s'hauria construït amb la intenció d'acollir-se als avantatges del reglament de 1875 sobre colònies agrícoles.

La concessió de la fundació de la colònia agrícola havia estat feta el 7 d'agost de 1876,⁹ a Henry Robert Waring, en representació de la "New Majorca Land Company". La colònia ocupava una extensió d'un es 200 hectàrees, en les quals s'hi conraven la morera i el pollancre.

L'any 1886 John Frederic Latrobe Bateman feia donació de la propietat de les terres de S'Albufera i de la colònia agrícola de Gatamoix al seu fill Lee (o Louis) Latrobe Bateman. Encara que existeixen algunes dades contradictòries, sembla que John Frederic Latrobe Bateman hauria mort a Londres a principis del 1889.¹⁰

Per la seva part, Lee Latrobe Bateman es preocupà de potenciar la vida de la colònia de Gatamoix. El 27 de desembre de 1889, erigia una església catòlica (sota l'advocació de Sant Lluís Gonzaga), junta-ment amb una casa per al vicari i una altra per a escola d'infants. Per un Reial Decret de 10 de juny de 1892 s'aprovava el canvi

⁵ *Sa Marjal*, núm. 191 (1924), p. 161.

⁶ *Sa Marjal*, núm. 91 (1916), p. 103.

⁷ *Vid.* ESTADA, E. (1888).

⁸ *Vid.* BOUVY DE SCHORRENBURG, Pablo (1867), pp. 161-162.

⁹ *Sa Marjal*, núm. 191 (1924), p. 164.

¹⁰ *Sa Marjal*, núm. 91 (1916), p. 102.

Centre d'interpretació i antiga casa de l'enginyer Bateman, "Ca'n Bateman".
 Interpretation center and house formerly occupied by the engineer Batemen, "Ca'n Bateman".
 (Foto: Joan Mayol)

del nom de Gatamoix pel de la Colònia de Sant Lluís,¹¹ encara que també era coneguda popularment per "Poble Nou".

El moment de major esplendor de la colònia se situaria cap a l'any 1894, quan hi habitaven unes quaranta famílies.¹² La importància i el pes de l'empresa anglesa es confirma pel fet d'haver realitzat l'emissió de moneda pròpia per pagar els treballadors de la colònia agrícola de Sant Lluís.

John Frederic Latrobe Bateman havia estat un anglicà practicant, que tenia una capella privada a la casa de Sa Pobla.¹³ De fet, la presència d'anglesos a Sa Pobla s'ha relacionat amb la introducció del protestantisme a Mallorca.¹⁴ Paradoxalment, el seu fill Lee Latrobe Bateman es convertí al

catolicisme, encara que sembla que, als primers moments hauria practicat la religió catòlica en secret, amb la seva esposa Beatriu, per no contradir els seus parents de Londres.

Les dificultats econòmiques de Lee Latrobe Bateman es pogueren agreujar per motius religiosos. L'any 1893 Lee Latrobe Bateman i la seva dona reconegueren públicament la seva fe catòlica. Les represàlies econòmiques dels seus parents anglicans sembla que no es feren esperar.

Sigui com sigui, Lee Latrobe Bateman començà a vendre progressivament part del seu patrimoni. Finalment, els problemes econòmics sembla que podrien ser el motiu fonamental per haver d'hipotecar part de

¹¹ *Sa Marjal*, núm. 191 (1924), pp. 163-164.

¹² *Sa Marjal*, núm. 195 (1925), p. 37.

¹³ *Sa Marjal*, núm. 91 (1916), p. 102.

¹⁴ Vid. ALEMANY Vich, Lluís (1971).

Pont de Ferro amb els típics reblons de la meitat del segle XIX, abans de les soldadures; un element d'arqueologia industrial al Parc.
 Iron bridge (Pont de Ferro) showing rivets, which were typical prior to the use of soldering in the mid XIX century; an element of industrial archeology.

(Foto: Joan Mayol)

S'Albufera a la família Gual de Torrella, fins que aquesta prengué possessió de tota l'explotació el 10 de març de 1896.¹⁵

Acabava així el període (1863-1896) de trenta-tres anys de presència activa dels anglesos, els Bateman i els seus tècnics, a S'Albufera de Mallorca.

CRONOLOGIA SUCCINTA DE L'ACCIÓ HUMANA A S'ALBUFERA

1665. Primers documents sobre modificacions a S'Albufera, als seus marges externs (les Marjals).

1719. Reclamació de la propietat pels nous governants sorgits de la Guerra de Successió.

1793. Incorporació dels terrenys de S'Albufera al Reial patrimoni.

1799. Projecte de dessecació d'Alexandre de Canterac, amb el suport de la So-

ciudad Económica Mallorquina de Amigos del País.

1822. Distribució entre els veïns dels béns de propis.

1850. Es compten més de 500 establiments a S'Albufera.

1851. Reial Ordre manant la dessecació.

1853. Projecte de dessecació de l'enginyer Antonio López.

1856. La companyia dirigida per Claudi Marcel i M. Ferragut construeix alguns canals.

1859. Projecte de Juan Villaverde.

1862. Concessió de les obres de dessecació a J.J. Figueres, W. Parkington i G. Higgin.

1863. Nova concessió a la "New Majorca Land Company" fundada a Londres per John Frederic Latrobe Bateman i William Hope, amb projecte tècnic dels enginyers William Grün i Henry Robert Waring.

1871. Dessecades entorn de 2.000 hectàrees.

¹⁵ *Sa Marjal*, núm. 91 (1916), p. 104.

1880-1890. Exportació de canyet a Anglaterra.

1894-1896. El fill de John Frederic Latrobe Bateman, Lee Latrobe Bateman, endeutat, no té més remei que vendre S'Albufera a la família Gual de Torrella.

1901. Joaquín Gual de Torrella arrenda la finca a la "Compañía Agrícola Industrial Balear", que hi arriba a conrear prop de 1.000 hectàrees d'arròs.

1906. Inundació del prat i pèrdua de les collites d'arròs.

1921-1928. Etapa de màxima segregació de la propietat.

1922. "Celulosa Hispánica S.A." la compra per a instal·lar-hi una fàbrica de paper.

1938. La finca de S'Albufera passa de la família Gual de Torrella a "Celulosa Hispánica, S.A."

1946. Explotació de les salines per part de Salinera Mallorquina S.A.

1958-1962. Inicis de la fragmentació de la propietat i de l'ocupació per a usos turístics, sobretot de la franja més propera a la mar.

1966. Tancament de la fàbrica de paper.

1976. Inactivitat de la Salinera.

1979. La companyia "Gas y Electricidad S.A." (GESA) inicia la instal·lació al paratge conegut com el Murterar d'una central tèrmica, amb fort impacte ambiental sobre S'Albufera.

1981. Finalitzen les obres de la central tèrmica, amb fort impacte ambiental sobre S'Albufera.

1985. Compra per part del Govern Balear de 830 hectàrees.

1986. Compra per part d'I.CO.NA. de 400 hectàrees.

1988. Decret del Govern de les Illes Balears 4/1988 de 28 de gener, mitjançant el qual 1.708 hectàrees són declarades PARC NATURAL i passen a ser gestionades pel Govern Balear a través de la Conselleria d'Agricultura i Pesca.

1989. Inclusió de S'Albufera a la llista de zones humides d'importància internacional. (RAMSAR).

BIBLIOGRAFIA

ALEMANY VICH, L. (1971): "El protestantismo en Mallorca (Contribución a su estudio). Otras religiones y sectas: La masonería y el espiritismo". A *Historia de Mallorca*, coordinada por J. Mascaró Pasarius, Tom IV, pp. 1-96. Palma.

BARCELÓ PONS, B. (1965): "Realidad y Mito de la Albufera". *B.C.O.C.I.N.* (Palma), 648,189-197.

BARCELÓ, B., MAYOL, J. (Coord.) (1980): *Estudio ecológico de la Albufera de Mallorca*. Departament de Geografia de la Universitat de Palma de Mallorca. 406 pàgs.

BOUVY DE SCHORRENBERG, P. (1867): *Informe sobre la canalización y distribución del agua de la Ciudad de Palma*. Imprenta Juan de Colomar. Palma. 168 pàgs.

ESTRADA, E. (1888): "Historia y descripción de las obras de abastecimiento de aguas de Manchester por John Frederic Latrobe Bateman". Artículos publicados en los *Anales de la Construcción y la Industria*. Imprenta de Fortament. Madrid. 56 pàgs.

LATROBE BATEMAN, J.F. (1884): *History and description of the Manchester Waterworks*. T.J. Day E. & F.N. Spon. Manchester. London. 291 pàgs.

MAYOL, J. (1990): *Pla d'ús i gestió del Parc Natural de S'Albufera de Mallorca*. 1989. Govern Balear. Conselleria d'Agricultura i Pesca. 69 pàgs.

PICORNELL, C. (1985): "L'acció dels homes a S'Albufera. Segles XIX i XX". *Lluc* (Palma), 720, 8-14.